

a. Zprávy osobní

PhDr. Olga Skalníková, CSc. – jubilující

(*11. května 1922, Praha)

Na posledním vědeckém zasedání Etnologického ústavu AV ČR v Praze v říjnu 2002 vystoupila s tradičním elánem etnografka PhDr. Olga Skalníková, CSc., vědecká pracovnice, která svůj odborný zájem cíleně orientovala na studium dělnictva, průmyslové oblasti a města.

Vědecké obci etnologů a sociokulturních antropologů se představila nezměnná, energická jako před dvaceti a více lety, neuvěřitelně svěží i ve svém obdivuhodném věku, jež pro nás znamená zadostiučinění i příslib. Bilancující zastavení je naší povinností.

Olga Skalníková vstoupila na půdu Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze v roce 1947, dva roky po skončení druhé světové války. Tehdy, již jako vdaná žena a matka syna Petra, zvolila studijní obor filosofie a estetika. Ovlivněna názory svého středoškolského učitele prof. PhDr. Emanuela Siblíka se chtěla orientovat na teorii tance s cílem stát se taneční kritičkou. Již po roce svou volbu revidovala: vůle dostat se do bezprostředního kontaktu s životem dynamicky se proměňující společností současnosti, direktivně řízenou i živelně reagující, ji přivedla ke studiu historie a národopisu. Dostala se do akademického prostředí dvou různých výchozích modelů. V historickém semináři kultivovaného Václava Husy získávala první zkušenosti s orální historií, v té době ještě formulované jako sběr orálních pramenů lidové provenience. Zde byla vtažena do doposud nekonformních metod práce, do hledání nových přístupů a nových výkladových souvislostí. Zde se naučila kriticky pra-

covat s písemnými a ikonografickými prameny. V národopisném semináři Karla Chotka, na katedře v té době označované za baštu tradicionalismu a klasicky pojímaného vědního oboru, byla konfrontována se studiem malých lokálních skupin a společností, nazíraných z pozic pozitivizmu, strukturalizmu a evolucionizmu. Oba studijní zdroje poznamenaly její budoucí vědeckou dráhu.

Oslovena odborným vlivem V. Husy a dobovou euforií z programového sociálního vyrovnávání společnosti, orientovala se na problematiku způsobu života dělnictva. Zvolila z hlediska českého národopisu počátku 50. let 20. století problematiku nekonvenční, některými soudobými českými národopisci zpochybňovanou v podstatě samého objektu studia. Programové odbornému zacílení zůstala věrna po celou svou vědeckou dráhu. Kroky stranou od vytčeného objektu studia a úkroky k jiným problémům, znamenaly rozšíření tématu a nikoli opuštění či popření zájmu o svébytnou sociální vrstvu českého obyvatelstva.

Již na počátku odborné činnosti se Olga Skalníková zaměřila na otázky způsobu života horníků. Inspirovaly ji oslavy 700 let hornictví v českých zemích (1949). Ovlivnil ji však i rodinný vztah k Příbramsku, který ji zprostředkoval autentické poznání života hornických domácností 30. a 40. let 20. století. Svou disertační práci zpracovala na téma *Život a sociální poměry horníků na Příbramsku v druhé polovině 19. století* (1952). V následujících letech svůj odborný zájem orientovala na důlní oblast kladenskou. V rámci širě koncipovaného týmového výzkumu si zvolila otázku společenských vztahů a některých materiálních stránek způsobu života hornic-

kých rodin ve vesnických obcích tohoto důlního revíru. V počátečních fázích své badatelské práce vycházela metodicky ještě z pojetí klasických národopisných monografií. Přijetí zavedeného modelu národopisné monografie umožňoval sám terén – typické rozmístění hornického obyvatelstva ve vesnických obcích v blízkosti šachet. Novým byl objekt studia a vysoký důraz položený na společenské vztahy. Výzkumem Kladenska začala O. Skalníková formovat jeden ze dvou směrů výzkumu dělnictva, který se prosazoval v české etnografii v 50. letech 20. století. Proti historicky orientovanému studiu této sociální třídy, které prosazoval Karel Fojtík, vytyčila pojetí orientované na současnost, ovšem současnost ukotvenou v kontinuitě žijících generací. Výsledky takto pojatého výzkumu prezentovala v jí editované týmové monografii *Kladensko, Život a kultura lidu v průmyslové oblasti* (1959) a v kandidátské disertační práci *Národopisný obraz kladenských horníků koncem 19. a na počátku 20. století* (1961).

Montánní problematika zůstala stěžejní oblastí vědeckého zájmu O. Skalníkové po celou dobu její vědecké činnosti. Rozvíjela ji i v letech, kdy se podílela na přeformulování etnografického studia dělnictva na studium průmyslové oblasti a průmyslového města. Postupně ji zaujal důlní revír svatoňovický (60. léta) a průmyslová oblast ostravská (rukopis týmové monografie dokončen v roce 1967). Týmové výzkumy v těchto oblastech, které koncipovala a vedla, vycházely již z částečně inovovaného pojetí klasické národopisné monografie. Důraz byl opět položen na otázky společenského života, ovšem do centra pozornosti se dostala také rodina, a to v širším kontextu otázek jejího fungování. V rámci takto pojatého studia rodiny pracovní

tým sledoval způsob získávání finančních zdrojů, hospodaření, systém stravování, strukturu rodiny, vnitřní vztahy v ní, postavení žen a dětí a ovšem také proměňující se rodinnou obřadnost. Vlastní doménou O. Skalníkové ovšem zůstala společnost, společenské vztahy a široká škála společenských aktivit, jež se staly příznačné pro život průmyslových oblastí a jimiž horníci (a dělníci) reprodukovali svou identitu.

V částečně jiné výkladové poloze přistoupila k montánní problematice O. Skalníková na konci 70. a na počátku 80. let 20. století. Tehdy si kladla především otázky dotýkající se hornických tradic a jejich přeměny. Zaměřovala se sice zejména na vývoj probíhající v 19. a 20. století, avšak respektovala i období starší. Osobitosti, které mapovala a analyzovala se vztahovaly k hornické práci, práci žen v hornictví (1981), ke způsobu bydlení (1982), k obyčejové tradici (1977, 1989) a dalším stránkám hornické každodennosti. Významná je její publikace *Pět století hornického kroje* (1986), v níž poprvé v uceleném pohledu podala výklad o vývoji pracovního, slavnostního a stejnokrojového oděvu horníků rudných a uhelných dolů v českých zemích. V pracích z oblasti montánní etnografie, které vznikly v tomto období, směřovala O. Skalníková k postizení charakteristických rysů a zvláštností ve způsobu života, jimiž se horníci a hornické rodiny odlišili v kontextu lokální a regionální společnosti. Hledala a definovala „etnografika“ této profesionální, vnitřně sociálně a etnicky různorodé profesní skupiny.

Svým celoživotním dílem O. Skalníková konstituovala montánní etnografii jako specifickou oblast vědeckého zájmu etnografů. Tato oblast však nezůstala v jejím odborné práci jedinou.

Problematika dělnictva ji zaujala v širším kontextu průmyslové oblasti (1965, 1969) a také v kontextu města jako specifické sídelní jednotky (1968). I v souvislostech takto definovaného objektu se ovšem zabývala především otázkami rodinného (1964, 1968) a společenského života. Významné jsou její práce o sousedství a spolkovém životě. Sousedství pochopila jako specifický fenomén života města a domů hromadného bydlení (1969, 1981, 1990) Naproti tomu společenský život vykládala v jeho sociálním ukotvení a proměnách vázaných na ekonomický, společensko-politický i kulturní vývoj, a to s ohledem na české dělnictvo jako specifický sociální subjekt i s ohledem na českou národní společnost jako celek. Její pohled, slučující pozice sociální a národní, znamenal osobité východisko studia dělnictva. Promítl se transparentně do výkladů o společenském životě pražského dělnictva (1978, 1981, 1987) i do teoretických úvah o výzkumu velkoměsta (1971, 1981). Její studie o pražském dělnictvu přinesly řadu nových aspektů. Z nich nejinspirativnější je analýza účasti dělnictva na národně politickém životě české společnosti.

Další oblastí odborného zájmu O. Skalníkové se stal výzkum „současnosti“, tedy přítomnosti z hlediska konkrétního etnografického výzkumu. Otázky takto definovaného etnografického výzkumu sledovala O. Skalníková v konkrétních souvislostech témat, která patřila do okruhu jejího badatelského zájmu. Rozpracovala je však také v teoretické rovině. Svě závěry formulovala v publikaci *K teorii etnografie současnosti* (1971), kterou vydala společně s K. Fojtíkem. V tomto dnes již téměř zapomenutém díle naznačila vodítka metodiky etnografického výzkumu města. Vypracova-

vala tak ve své době v podstatě výjimečnou instrukci terénního výzkumu městských sídel.

Vědecký zájem O. Skalníkové byl vždy orientován prioritně na český prostor. Přesto se dotkla i problematiky dalších zemí a kulturních oblastí. Etnografické postřehy z Guineje a Ghany vznikaly sice v souvislosti s pobytem její rodiny v těchto zemích (1961–1962), avšak výjimečné situace O. Skalníkové využila k etnografické práci. Výsledky svých výzkumů prezentovala také na mezinárodní půdě – na 1. Afrikanistickém kongresu v Ghaně. Ovšem zájem o africký kontinent, vyvolaný životní situací, zůstal v jejím vědeckém díle okrajovou záležitostí, i když záležitostí neopomínutelnou.

Naopak výzkum banátských Čechů připravovala O. Skalníková spolu s týmem etnografů a folkloristů Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze cíleně. Měl být prvním ze systematických výzkumů krajanských komunit v zahraničí. V českých kovozezemědělských obcích v rumunském Banátu studovala ty stránky každodennosti, které se dotýkaly rodiny v široké škále jejího života materiálního, vztahového a obřadního. Výsledky výzkumů z počátku 60. let 20. století publikovala v dílčích studiích (1962, 1963) a uceleně v týmové monografii *České vesnice v rumunském Banátě* (1992). K problematice české menšiny v zahraničí se navrátila v 90. letech. Opět využila možnosti dlouhodobě pobývat v Libanonu (v souvislosti s působením syna Petra v diplomatických službách). Realizovala dlouhodobý výzkum postavení, způsobu života a kulturní seberealizace Čechů provdaných za Libanonce a více či méně izolovaných od českého kulturního prostředí (1993–1996).

Celým svým dosud otevřeným vědeckým

dílem zůstala O. Skalníková ukotvena v problematice montánní etnografie, v problematice etnografie města a průmyslové oblasti. Tyto oblasti etnografického zájmu, jehož počátky jsou v české etnografii svázány s 50. léty 20. století, pomáhala konstituovat svou prací výzkumnou i metodickou. Věříme, že této problematice zůstane i nadále věrna.

K biografii Olgy Skalníkové:

Moravcová, M.: Jubileum PhDr. Olgy Skalníkové, CSc. (11. 5. 2002.) *Český lid*, 79, 1992, s. 275–277. Zde je uveden karierní postup O. Skalníkové v letech 1947–1990.

Meyer, Jiří: Životní výročí montánní etnografky PhDr. Olgy Skalníkové CSc. In: *Z dějin hornictví 32, Rozpravy NTM*, sv. 184, Praha 2004, v tisku.

Pozdrav PhDr. Jaroslavě Kadeřábkové, CSc.

V druhé dekádě října roku 2002 se dožila významného životního jubilea PhDr. Jaroslava Kadeřábková, CSc., vědecko-pedagogická pracovnice Katedry regionálního rozvoje Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze, žena obdivovaná, respektovaná, bojující, přinášející impulzy a vzruch, nikdy nezanikající v šedi nepovšimnutí. Životní zápasy posílily její nezdolnost. Zformovaly v ní člověka, který urputně setrval na zastávaných názorových pozicích, a který za všech okolností zůstal věren svému oboru – etnologii.

Dr. Jaroslava Kadeřábková své dětství a mládí prožila v severní části Smíchova, v té části, která byla po desetiletí kulturním centrem této rozsáhlé pražské čtvrti. Vyrůstala v prostředí secesního města obklopeného romantickými Kinského

sady a komplexem dalších parků a zahrad. Žila v lokalitě, v níž se tradičně mísily střední a nezámožné vrstvy, reprezentované především dělnictvem. Sociální dialog a střet, viděný z pozice každodenního kontaktu a komunikace, naučil J. Kadeřábkovou citlivě vnímat sociální stratifikaci společnosti a současně netolerovat sociální nadřazenost a direktivnost – ať již formulovanou z jakékoli výchozí pozice. Vypěstoval v ní schopnost přiblížit se druhému z pozic jeho komunikačních zvyklostí a strategií, nezbavil ji však přímočarosti a odvahy stát na svých pozicích. Obě vlastnosti, které posléze využila v etnografické terénní práci i v práci vědecko-organizační, stály také v pozadí volby životní dráhy.

Když v roce 1964 vstoupila jubilantka na půdu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, rozhodla se studovat etnografii a historii. Ke studiu etnografie tedy přistupovala s vizí historického ukotvení tohoto oboru. Záhy však revidovala svůj přístup. Oslovila ji sociální antropologie, s espretem přednášená Ladislavem Holým a Milanem Stuchlíkem. Z klasických etnologických specializací ji pak zaujala etnologie sociálních skupin, zprostředkovávaná Soňou Švecovou. K těmto třem univerzitním učitelům se J. Kadeřábková vždy hlásila. Pod vedením S. Švecové vypracovala diplomovou práci na téma *Současný vývoj středoevropské vesnice*, kterou obhájila v roce 1970. Studium končila ve složité době počátků 70. let 20. století. Čtyři roky, které oddálily nástup odborné dráhy, vyplnila získáváním cenných zkušeností organizačních a jazykových. Tak v roce 1974, když byla přijata do Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, patřila již k nejlépe jazykově vybaveným mladým odborným pracovníkům.